

Novam denique dicunt regulam, quæ statuit, ut omnes synodi etiam particulares non nisi auctoritate pontificis summi habeantur (62). Atqui hæc ex historia tripartita hausit, quæ e regulam ecclesiasticam jubere ait, non oportere præter sententiam Romani pontificis concilia celebrari (63). Quæ sane Pseudoisidorus ita intellexisse videtur, ut expressam licentiam pontificis exquireret. Verum et hoc tunc temporis jam ante exortas Decretales et requiri et observari cœperat. Sergius II epistola ad episcopos transalpinos, qua a. 844 Drogonem Metensem suum in Gallia et Germania vicarium constituit, hæc ait inter alia: « Huic in congregandis generalibus synodis in omnibus prædictarum regionum partibus nostram commodamus auctoritatem, et quidquid provinciali synodo fuerit definitum, ad ejus absque dilatione statuimus notitiam perducendum. » Leo IV ad Hincmarum scribens (64), concilium Suessionense a se non confirmandum iri declarat, tum ex aliis rationibus, tum e eo quod legati sedis apostolicæ præsentibus ibidem non fuerint, quos in eadem epistola ad sarcinendum defectum delegat, Petrum Spoletinum et cognominem Aretinum episcopum.

Quod et agnatum videmus ex verbis Nicolai I: « (65) Regalis excellentia vestra nuper apostolatu nostro direxit, ut pro perficienda synodo missos e latere nostro dirigere dignaremur. » Idem porro religiose observatum fuerat a S. Bonifacio, qui non solum ad synodos habendas, quibus in Galliis præsedet, (66) etiam ad eas quas in Germania jam archiepiscopus celebravit, (67) auctoritatem sedis apostolicæ expetiit et impetravit. Quod autem parum hæc in re effecerint, exinde patet quod postmodum id in usum non transierit, ut tanto rigore specialis illa pontificis jussio et auctoritas requireretur (68).

Ad inaudita quæ a Pseudoisidoro inducta fuerint, addidit Theiner illam propositionem, primam sedem a nemine in terris judicari. At doctrinam illam non nisi in actis Sylvestri (69) Pseudoisidorus exposuit, quæ, licet apocrypha, nullo tamen antiquiora sunt. Pluries id etiam in genuinis documentis ante Isidorum dictum reperitur (70). Leonem III accusatum Patres synodi Romanæ paucis ante annis a. 800 a Carolo Magno congregatæ judicare detrectaverunt. Gregorio IV minis episcoporum Germaniæ perterrefacto, Wala, Corbeiensis abbas documentorum syllogen a. 805 obtulit, qua Romanos pontifices a nemine judicari demonstrabat. Hæc eadem doctrina ab ipso sancto Bonifacio, Germaniæ apostolo imbutus fuerat Otgarius vel quicumque Moguntinus Decretales collegit. Ex illius namque dictis traditum est illud de Romano pontifice præsumptum: « Cunctos ipse judicaturus a nemine est judicandus (71). »

Næque primatum dignitatem omnino invenit, quod sane ab omnibus fuisset explosum, cum in vicariis apostolicis ejusmodi aliquid jamdudum inveniatur, propius etiam in primæ Africa, qui et dignitate et nomine idem omnino erat, quod Ecclesiæ Moguntinæ Pseudodecretales vindicandum sibi proposuerant.

Ex quibus omnibus concludamus Pseudoisidorum disciplinæ mutationem non effecisse, sed factam expressisse et propugnasse, incipientemque concomitatum fuisse.

(62) Julii ep. 2, c. 29. Epist. Ægypt. ad Felic. II. Marcelli ep. 1, 2. Damasi ep. 4. c. 2.

(63) L. iv. c. 9, 19.

(64) Mansi t. XIV, col. 886.

(65) Ep. 17 ibid. t. XV. 278, cf. ep. 28, 19, 22.

(66) Ep. 49, 65. Zachariæ ep. 2, 9.

(67) Gregorii III ep. 4, 7.

(68) Cf. Thomassini Vetus et nova Ecclesiæ disci-

plina, t. II, l. III, c. 57, Blascus, de Collectione can. Isidor.

(69) Canon Sylvestri, c. 3, 20.

(70) Gelas. ep. IV ad Faustum, ep. 14 ad Dardan. Synodus Rom. sub Symmacho a. 501. Ennod. libell. apolog. a. 502. Avili Viennen. ep. ad senatum a. 502.

(71) Apud card. Deusdedit, l. 1 De Rebus eccl., c. 251. Nauclerum gen. 26. Gratian., c. 6, diss. 40.

D. GEORG. PHILLIPS

DE

COLLECTIONE PSEUDO - ISIDORI DISQUISITIO.

(E Germanico idiomate *Kirchenrecht*, Regensburg 1851, p. 61, in Latinum translata.)

I.

Collectio describitur.

Collectionem Hispanam, propter insignem ex ea susceptam utilitatem, necesse fuit extra fines, intra

quos originem duxit, brevi tempore diffundi (72). Primus omnium Argentinensis episcopus Rachio, anno 787, illius exemplar rescribendum curavit. Quæ quidem Rikulfi, archiepiscopi Moguntini Rachionis metropolitæ, opera multiplicata per totum Francorum regnum propagata sunt. Rachionis manuscripti, quod adhuc exstat, proœmium Ordinem de celebrando concilio, a quarto Toletano desumptum (75) primo continet; ideo fortasse quia dicti codicis descriptor Francorum regnum præcipue intendebat, cum concilia ad Hispanorum conciliorum normam instituenda proponeret (74).

Qui Rachionis codex, ex Collectione Hispana descriptus, non ultra concilium toletanum XII procedebat (681); generatim autem Francorum manuscripta decimum tertium (685), non vero decimum quartum concilium Toletanum (686) complectuntur. Cujusmodi manuscripta, pluribus falsis decretalibus aliisque apocryphis aucta, nono ad finem vergente sæculo, sub nomine Collectionis Isidori (75) ubique in Francorum regno circumferebantur. Sub judice lis est utrum tale nomen (76) vera Hispana obtinuerit antea, an fuerit sic appellata (77) ex quo in proœmio, operi recentius assato, Isidorus ut auctor loquens inducitur (78). Qua ex ratione, novissimis temporibus, Collectioni Hispanæ auctæ Pseudo-Isidori nomen inditum (79). Quidam Historici hujus operis honore Isidorum II Setabensem vel Xantivensem (685) episcopum dignantur (80); quæ quidem opinio non majorem fidem sibi vindicat quam ea quæ ipsi collectionem canonum ascribit. Non admodum improbabile esset ipsum, sicut et alii, diversis temporibus antiquiorem Hispanam Collectionem complere conatum, hanc ad decimum tertium usque Toletanum concilium (81) prosecutum esse, ita ut nomen Isidori, Collectioni aggregatum, cum nomine sancti episcopi Hispalensis confunderetur (82). Mera est suppositio, quæ sane judicanti non ultra fines conjecturæ facto oppositæ progreditur: factum illud præcipuum in hoc consistit quod illius Hispanæ Collectionis auctæ compilator, qualem nobis præbet nonum sæculum, sese vel *Mercatorem* (85) vel *Peccatorem* cognominaverit. Priorem lectionem tuerentur antiquissima manuscripta (84), posteriorem mos apud episcopos et monachos hujus sæculi usitatissimus (85), sese *Peccatoris*-cognomine designandi.

(72) Hincmarus Rhemensis nepoti suo Hincmaro Laudunensi scribit (Hincm. Rhem., *Opusc. LV, cap. adv. Hincm. Laud.*, c. 24, *Opp.*, tom. II, p. 476): « Si vero ideo talia, quæ tibi visa sunt, de præfatis sentiis ac sæpe memoratis epistolis detruncando et præposterando atque disordinando collegisti, quia forte putasti neminem alium easdem sententiis vel ipsas epistolas præter te habere, et ideo talia libere te existimasti posse colligere, res mira est, quam de ipsis sentiis plena sit ista terra, sicut et de libro collectarum epistolarum ab Isidoro, quem de Hispania allatum Riculfus Moguntinus episcopus, in hujusmodi sicut in capitulis regis studiosus, obtinuit, et istas regiones ex illo repleti fecit. »

(75) Conc. Tolet. IV, an. 655, cap. 4.

(74) Dolendum est quod Koch, tam parcimoniose ex Rachionis codice citationes communicaverit. Multum interesset scire ad in proœmio codicis aliquid legeretur non alienum a verbis Pseudo-Isidori in sua præfatione: « In principio vero voluminis hujus, qualiter concilium apud nos celebratur, posuimus, ut qui nostrum ordinem sequi voluerint, sciant qualiter hoc agere debeant. » Quibus verbis auctor videtur innuere se apud externos scribere. Qui in Hispania reperiuntur Hispanæ collectionis manuscripti codices ordinem de quo Pseudo-Isidorus non nisi in actibus Conc. Tolet. IV, exhibent. Conf. Batterini p. IV, cap. 4, § 4, n. 16, p. 519.

(75) Hincm. Rhein. *opusc. XLVIII, cap. 21 (tom. II, p. 795)*. Scriptum namque est in quodam sermone sine exceptoris nomine de gestis S. Silvestri excepto, quem Isidorus episcopus Hispalensis collegit cum epistolis Romanæ sedis pontificum, a S. Clemente usque ad B. Gregorium, eundem S. Sylvestrum decrevisse ut nullus laicus crimen clerico audeat inferre.

(76) Quod adhuc omnino incertum. Conf. Arevalo, *Isidoriana*, c. 91 (*Opp. S. Isid.* tom. II, p. 176, n. 18).

(77) Conf. Eichhorn, p. 159.

(78) Apud Merlin: *Isidorus servus Christi lectori conservo suo* (sic legit etiam usque ad hoc verbum Gratian in can.: *Placuit 4, d. 16*) *et parenti Domino fideli salutem. De additione Mercator seu Peccator*, vide supra textum et sequentes notas. Pro *fideli* alius legitur *fidei*, et pro *lector* Arevalo,

loc. cit., *opp. VI, p. 607*, legit, *Hectori*. Cujus nominis episcopus tempore Isidori nullus cognoscitur; anno 516 apparet Hector quidam ep. Carthaginensis in concilio Tarraconensi (Vide Harduin., *Conc.* tom. II, col. 1045).

(79) Unica editio hæc est: MERLIN, *Conciliorum quatuor generalium tomus primus. Quadraginta quoque septem conciliorum provincialium authenticorum. Decretorum etiam sexaginta novem pontificum, ab apostolis et eorundem canonibus usque ad Zachariam primum, Isidoro auctore. Item Bulla Aurea Caroli IV imperatoris, de electione regis Romanorum.* (Paris, 1525; Colon. 1550. 2 tom. fol.) Paris, 1555, 2 tom. 8 (ex officina litteraria honesti viri Francisci Regnault). Multa fragmenta quæ in antiquioribus manuscriptis desiderantur assumpsit illa editio. — Conf. Camus *Notice de Manuscrits contenant des Collections de Canons et de Décrétales* (Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque nationale, tom. VI, p. 270, not. 12). Cf. quoque Ballerini, loc. cit. cap. 7, p. 559 sqq.

(80) Vide Blasco, loc. cit., cap. 6, p. 35. — Conf. quoque Florez, *España Sagrada*, tom. VIII, p. 48 sqq.

(81) Adfuit concilio Toletano XV, anno 688. (Harduin. *Conc.* tom. III, col. 1771); ratione habitæ temporis potuit esse unus eorum qui denuo Hispanæ Collectioni operam navarunt. Alius est ac Isidorus I, cui successit (677-682; *conc. Tolet. XII, ann. 681, col. 1726*).

(82) Codex Mutinensis ut Vatic.: *Incipit præfatio sancti Isidori libri hujus*. V. Zaccaria, loc. cit., v. 42): *In nomine Domini nostri Jesu Christi incipit præfatio sancti Isidori libri hujus*.

(83) Codex unus, inter Arevalianos, legit *Mercatus* (Arevalo, loc. cit., p. 209, n. 52).

(84) Arevalo, loc. cit.

(85) Vide Elipandi epist. ad Migetum, n. 10 (apud Florez, loc. cit., tom. V, p. 551): « De sacerdotibus vero quod asseris quomodo se pronuntient peccatores, si vere sancti sunt? aut si certe se peccatores esse latentur, quare ad ministerium accedere præsumunt. » Vide etiam Blasco, loc. cit. p. 35 sqq. — Devoti Jus canon. univ., Proleg., cap. 18, § 15, not. 1 (tom. I, p. 357). Vide conc. Trull. ann. 692: « *Andreas peccator, Philippus episcopus* et plures alii (Harduin.,

Inter exemplaria Pseudo-Isidoriana antiquissima, habetur cod. Vatic. (650), ex Gallia Romam translatus. Nicolao I regnante sumpsisse creditur exordium (858-862) [86]. Quo in manuscripto (87) modus compilationis ita indicatur. Collectio in tres partes dividitur. Opus præcedunt in modum præfationis diversa opuscula, scilicet series summorum pontificum usque ad Nicolaum I; diversa de œcumenicis et particularibus conciliis, et quæ pluribus authenticæ Hispanæ fragmentis commiscuntur, deinde Romani imperii provinciarum descriptio, et epistola Luitardi Vencensis ad Venilonem Rothomagensem; postea proœmium cui inscribitur nomen Isidori Mercatoris; ibidem declarat auctor se tum multis (octoginta) episcopis, tum aliis presbyteris compellentibus laborem suum suscepisse (88); eo fine, ut, omni ecclesiastica disciplina in unum corpus collecta, episcopis et presbyteris et laicis (89) opus doctrinale relinquat. Cui proœmio adjungitur Aurelii episcopi Carthaginensis ad Damasum cum epistola postulatio, ut antiquiores decretales simul et Romani pontificis responsum obtineat. Damasi rescriptum sequitur *Ordo de celebrando concilio* et altera quædam synodorum enumeratio; postremo duæ leguntur epistolæ spurix, quæ Hieronymo et Damaso ascribuntur.

Collectionis istius in tres partes divisio, cum Hispana duabus tantum constet, orta est ex eo, quod posterior a concilio Nicæno incipiat; in Pseudo-Isidoriana autem præponatur series decretalium supra dicto antiquiorum concilio (90-91), quæ cum apostolicis quinquaginta canonibus (92) hic adjunctis, primam partem efficiunt. Quæ quidem decretales, numero quinquaginta novem, triginta summis pontificibus, a Clemente I (93) ad Melchhiadem (94) usque (514) ascribuntur (95). Decretales subsequitur dissertatio de primitiva Ecclesia

Concil., tom. III, col. 1702). Rachio quoque Argentinensis se cognominavit *Peccatorem*; V. Koch, loc. cit., p. 174. — V. præsertim subscriptiones ad Chrodegangi privil. anno 751 (apud Harjuin., col. 2008).

(86) Non multo recentior, saltem non anno 881 junior est codex cathedralis Mutinensis, cujus meminit Zaccaria, loc. cit., p. 284, 291; ex Gallia oriundus etiam: continet autem, ut supra nominatus codex Bamb. (V. Rosshirt, loc. cit., p. 49) tantummodo decretales. Manuscriptum Mutinense ab eruditis cura qua parerat non videtur excussum fuisse. Pertzio (*Archiv. societatis pro Germana historiologia*, tom. V, p. 54) in itinere suo bibliothecam cathedralis Mutinensis invisere non licuit; in aliis Annalium voluminibus nulla ejusdem codicis mentio.

(87) De hoc codice vide Ballerinos, loc. cit. cap. 6, § 5, n. 16; — d'Aguirre, *Concil. Hisp., Ratio oper.*, n. 9, p. 5; Montfaucon, *biblioth. manuscr.*, tom. I, p. 128; Camus, loc. cit., p. 288 (*Tableau comparatif des cinq manuscrits avec l'édition de Merlin*). — Vide etiam Rosshirt, loc. cit., p. 51. Cui manuscriptum non tam antiquum videtur. Vide quoque Wasser-schleben, loc. cit., p. 25, qui codicem Mutinensem minoris judicat momenti quam vulgo audit.

(88) Præf.: « Compellor a multis tam episcopis quam reliquis servis Christi canonum sententias colligere et de multis unum facere. — Scire autem vos volo octuaginta episcopos, qui hoc opus me incipere et perficere coegistis. » etc. Apud Merlin. Brevius proœmium quod exhibet Arevalo, loc. cit., p. 607, innuit esse originale et ex eo prolixius manasse proœmium. Arevali sententia Richtero (*Jus eccles.*, c. 69, not. 4), non adeo probata videtur. Adhuc sub judice lis est.

(89) Verbis sequentibus in præfatione sua Merlinus finem quem sibi collector proposuit, indigitat: « Quatenus ecclesiastici ordinis disciplina in unum a nobis coacta atque digesta et sancti præsules paternis instituuntur regulis et obediunt Ecclesie ministri vel populi spiritualibus imbuuntur exemplis, et non malorum hominum pravitatibus decipiuntur. Multi enim pravitate et cupiditate depressi accusantes sacerdotes oppresserunt. Ideo sancti Patres leges constituerunt, quas sanctos canones appellaverunt. Multi ergo idcirco alios accusant, ut se per illos excusent, aut eorum bonis ditentur. Plerique vero boni Christiani propterea tacent et portant aliorum peccata quæ noverunt, quod documentis sæpe deseruntur quibus ea quæ ipsi sciunt iudicibus ecclesiasticis probare non possunt, cum licet vera sint

quædam, non tamen iudicibus credenda sunt, nisi quæ certis indiciis demonstrantur, nisi quæ manifesto iudicio convincuntur, nisi quæ iudiciario ordine publicantur. Nullus enim qui suis rebus est spoliatus aut a sede propria vi aut terrore pulsus, antequam omnia sibi ablata ei legibus restituantur, et ipse pacifice diu suis fruatur honoribus, sedique propriæ regulariter restitutus ejus multo tempore libere patitur, juxta canonicam accusari, vocari, judicari, aut damnari institutionem non potest. » (Præfatio apud Arevalum, post locum in nota præcedenti citatum, ad sequentia, etiam apud illum contracta, transit.) « Unde et ecclesiastica historia ab Eusebio Cæsariensi episcopo confecta de muliere quadam, quæ pro castitate a marito accusabatur ait: Præceptum vel interdictum est ab imperatore lege lata, ut primo permitteretur ei rem familiarem libere diutius ordinare, tum deinde responderet objectis. Hæc omnes leges tam ecclesiasticæ quam vulgares, publicæque præcipiunt. Horum vero concinantia si omnia ponerentur, ante deficerent dies, et nimis prolixa fieret epistola. Ex plurimis tamen aliqua ad provocationem aliorum inserere judicavimus. Ait namque sanctus Leo Romanæ Ecclesie episcopus in epistola Chalcedonensi concilio missa, etc. — Si enim de mulieribus et sæcularibus hominibus hæc constituta sunt, multo magis ecclesiasticis viris et sacerdotibus sunt concessa. Hæc eadem vero ecclesiastica jura præcipiunt. Similiter accusatores et accusationes, quæ sæculi leges prohibent canonica funditus repellit auctoritas. Synodorum vero congregandarum auctoritas apostolicæ sedi privata commissa est potestate, nec ullam synodum ratam esse legimus, quæ ejus non fuerit auctoritate congregata vel fulta. Hæc canonica testatur auctoritas, hæc historia ecclesiastica roborat, hæc sancti Patres confirmant.

(90-91) Præfatio Merlini: « Deinde quorundam epistolarum decreta virorum apostolicorum interse-ruimus, id est Clementis, Anaclei, Evaristi et cæterorum apostolicorum, quas potuimus hactenus reperire epistolas usque ad Silvestrum papam. — Eadem et antiqui apostolici, qui fuerant ante synodum Nicænam sanxerunt. »

(92) Cod. Bamb. illas non continet, V. Rosshirt, loc. cit., p. 52.

(93) De epistolis Clementinis, vide Ballerinos loc. cit., n. 18.

(94) Cod. Bamb. usque ad Damasum. Rosshirt, loc. cit., p. 52.

(95) Hæc procedendi ratio in Dionysii præclara collectione, indigitata fuerat.

et synodo Nicæna quam Gratianus, ea re deceptus, inter Melchiadis decretales computavit (96). Primam partem claudunt spurie imperatoris Constantini (97) donationis litteræ.

Altera pars, nempe conciliorum collectio, a fragmento proœmii Hispanæ Collectionis (98), sicut et ab altero Collectionis Quesnelianæ (99) fragmento, initium habet. In cæteris nihil ista pars a prima parte Collectionis Hispanæ differt. Eade n est utrisque divisio, eadem et conciliorum series (100). In tertia parte proœmium item ex Hispana assumptum fuit. Sequuntur gesta Sylvestri (333) simul et decretales hujus papæ sequentiumque summorum pontificum, usque ad Gregorium II (731), quo sedem tenente, spuria quinque et triginta rursus fragmenta addebantur. Huc usque recte quidem originale manuscriptum agnoscitur. Postea sequitur vacuum folium; deinde, eadem manu scriptæ, quinta et sexta spurie synodi Symmachi et quædam de hoc papa scripta apologetica, cum duabus ipsius epistolis? Post folium aliud vacuum leguntur supposititia quædam Angelramni capitula (176); deinde octoginta de actionibus contra episcopos et clericos sententiæ, sicut et alia minoris momenti fragmenta (101).

Pseudo-Isidori Collectio multo copiosior est quam Hispana, nempe cum in spuris decretalibus multæ de dogmatica et morali occurrant solutiones, scilicet: Ordinatio, baptismus, confirmatio, matrimonium et sacrificium, jejunium, paschalis solemnitas, inventio crucis, corporum apostolorum translatio, chrisma, aqua benedicta, ecclesiarum consecratio, frugum, vasium sacrorum et ornamentorum benedictio.

In eo autem imprimis præstat Isidoriana Collectio quod accuratissime quæ ad constitutionem Ecclesiæ spectant evolvat et ordinet. De apostoli Petri primatu agit sicut et de ejus in sede Romana successoribus, de singulis hierarchiæ gradibus, et, ante omnia, de primatibus, de accusatione et processu adversus episcopos et laicos, de eorum ad papam appellatione, necnon de conciliorum provincialium cum eodem relatione.

II.

Pseudo-Isidoriana collectio circa fontes juris ecclesiastici.

Spurie decretales, quibus Hispana Collectio, tum initio, tum posteris temporibus aucta fuerat, parum animos commovere, atque, sepositis quibusdam haud practicis propositionibus, obtinere ubique; siquidem nullo modo disciplinæ ecclesiasticæ adversabantur (102). Pseudo-Isidori sententiæ de divina apostolatus origine, de episcopatus (103) successione, de divino primatus Romani pontificis instituto qui, ut est caput Ecclesiæ, nulli in terris iudici subicitur, et universali Ecclesiæ leges imponit, eadem sunt quæ ex Scriptura sacra, ex sanctis Patribus, ex traditionis testibus, ex authenticis juris ecclesiastici fontibus, suppeditantur (104). Aliæ propositiones, quæ primo aspectu novitatem sapere videntur, ad examen revocata tales demonstrantur, quales jam in fontibus etiam antiquioribus, vel in actuali tunc usu approbatas ubique reperies (105); deinde aliæ, tanquam necessaria ex fundamentalibus ecclesiasticæ constitutionis principiis corollaria fluunt, ita ut parum referat an in canonis seu decretalis forma, necne, expressæ fuissent. Ex quo sequitur, omnibus bene elucidatis, in Pseudo-Isidori doctrina fere nihil novi superesse (106), excepta tamen una alterave propositione, exempli gratia: «Nullo laico licet clericum accusare;» quod quidem nusquam in praxim transit (107).

In qua tamen Collectione aliquas de episcoporum cum Romano primatu relatione videbis propositiones, quæ ut omnino novæ habentur et Pseudo-Isidoro ascribendæ. Sic legitur ista, in praxi tamen nunquam adhibita, propositio: «Concilia provincialia sine summi pontificis consensu non licet congregari (108), aut ejus saltem, ad gestorum in synodo validitatem, approbatione indigent;» deinde: «In accusationibus adversus

(96) Ballerini loc. cit., n. 19, p. 547.

(97) V. Can. *Constantinus* 14, d. 96. — Conf. Biener *De collect. canon. Eccl. Græcæ*, § 14, p. 72 seqq.

(98) *Canones generalium*; etc.

(99) Epistola vel præfatio conc. Nic. beatissimo Sylvestro.

(100) Pseudo-Isidorus, præter concilia omnia Græca quæ in collectione Hispana continentur, sequentia exhibet: Conc. Carth. I-VII, et Conc. Milev.; Conc. Arelat. I-III; Valent. Taurin. Rejens. Arausic. Vasens. I; Agath. et Aurelian. I; Eliberit. Tarrag. Gerund. Cæsaraug. I; Ilerd. Valent. Tolet. I-XIII; Bracar. I et II; Capitula Martini Bracar. III (675); Hispal. I et II.

(101) Conf. Mœhler loc. cit., p. 285-504. — Walter loc. cit., § 95, p. 187, § 98.

(102) Conf. Dœllinger, *Liber instructionis historiciæ ecclesiasticæ*, tom. II, p. 46; Hefele loc. cit., p. 593. — Rosshirt loc. cit., p. 56.

(103) Propterea episcopi, juxta Pseudo-Isidorum, nullo modo ut delegati sedis Romanæ habentur.

Conf. Walter. loc. cit., p. 201, not. y.

(104) In duobus locis: Anaclet., epist. 3, c. 2 (Can. *In novo* 2, d. 21) et c. 3. (Can. *Sacrosancta, Inter*, 5) occurrunt hæc verba: «(Apostoli) ipsum (Petrum) principem eorum esse voluerunt;» cum duo capitula divinam primatus institutionem singulari modo extollant, voluntatis apostolorum cum divina voluntate concordiam significare conantur; non autem videtur fieri mentionem de Electione. (Walter loc. cit., p. 199. Not. o.)

(105) Vide apud Walter loc. cit., § 98, horum fontium expositionem.

(106) Conf. Hefele loc. cit. v. 640, etc.

(107) V. gr. Clement. epist. 1. (Can. *Beatus*, 5, c. 5, q. 1.) Conf. Walter loc. cit., p. 209, not. p.

(108) Jul., epist. 1, c. 2. (Can. *Dudum*, 9, c. 5, q. 6.) Ep. 2, proœm. : «Non oportere præter sententiam Romani pontificis ullo modo concilia celebrari.» (Apud Merlin. fol. 162. A.) c. 29. (Can. *Regula* 2, d. 17). Vid. etiam supra citatum locum (§ 175, not. 89). — Conf. Walter loc. cit. V. 202, not. e in fin

episcopos informatio duntaxat (109), et istius informationis ad summum pontificem relatio (110), illis competit conciliis; summi vero pontificis jus est (111), ut ipse in omnibus episcoporum judiciis, scilicet tanquam in causis majoribus, decidat; accusati autem episcopi est, ut non solum post, sed jam ante concilii judicium appellet ad summum pontificem, quando iudices sibi vel adversarios vel suspectos habet (112).

Quæ quidem propositiones, ex omnium consensu ad principium fere inconcussum ducunt, scilicet episcopatus, cum sit ex institutione divina, et vi hujus institutionis, capiti suo, successori Petri, intime jungatur, ab hac unione, quæ salutis Ecclesiæ necessaria est, nulla, neque ecclesiastica, neque civili auctoritate evelli potest. Fatendum quidem est pro statu imperii Francorum (113), dignitatem metropolitaram, mera historica institutione vigentem, episcopos auctoritatis quasi primatialis participes facientem, etiam quod ad regimen politicum unioni papam inter et episcopos non potuisse non obesse. Præterea ipsius rei veritate ac hujus principii certitudine seposita, et regni Francorum statum non amplius attendentes, quæritur an propositionum supra dictarum prima enuntiatio, quæ ex spuris decretalibus canonice expressæ sunt, ipsi pseudo-Isidoro, necne, ascribenda sit. Quas ipsas propositiones summus pontifex Nicolaus I, pseudo-Isidori cœvus, in allocutione quam habuit in vigilia Nativitatis Domini 864, in basilica sanctæ Mariæ Majoris (114), ad verbum fere expressit, sicut et per epistolam ad Francorum episcopos missam de rebus Rothadi (115) Suessionensis (116) qui post depositionem suam ad sedem apostolicam appellaverat (117).

Quoad illa quæ propius ad conciliorum convocationem eorumque decisionem confirmationem spectant, expresse Nicolaus I dicit, « Concilium generale, id est concilium episcoporum omnium regni provinciarum, non sine summi pontificis præscripto posse congregari (118). » Imo, jampridem ante hunc pontificem idem circa omnia sine discrimine concilia, in Historia Tripartita (119) principium fuit sancitum. Cæteroqui, etiamsi non ita res ante se habuisset, ista tamen propositio, si recte intelligatur, verum adeo et inexpugnabile continet principium, ut neque summi pontificis allocutione, neque Historia Tripartita, neque alio antiquiore documento indigeret. Nam si ex una parte negari nequit plura concilia absque prævio summi pontificis consensu congregata valida sine ejus confirmatione edixisse decreta, qui ad hodiernam usque diem usus viguit, ex altera non minus certum est, nullam in Ecclesia valere decisionem, cui summus pontifex, tanquam caput episcopatus, contradicat. Si aliquid valet, id valet propterea quod summus pontifex vel tacite vel expresse illud approbaverit. Si igitur summus aliquis pontifex, exemplum Nicolai I antiquioraque documenta (120) secutus, istam circa synodos propositionem enuntiaret, quia, quemadmodum periculosæ olim in Francorum regno dispositiones fuerant, ita et nunc unitati episcopatus periculum inde immineret, is recte uteretur jure salutis Ecclesiæ convenientissimo. Collector, etiam qui in istis circumstantiis positus, anteriorem sibi hujusmodi propositionem vidit et enuntiavit, decretali quidem forma deliquit, novitatis autem sub hoc respectu insimulandus non esset.

Cæteræ, de quibus supra, sententiæ ad causas referentur episcoporum, qui coram provincialibus a metropolita rite convocatis conciliis in jus vocantur. Quibus in causis, ideo *causarum majorum* titulo a pseudo-Isidoro insignitis, appellatur ad summum pontificem; unde patet conciliis quidem litis ordinationem, soli vero papæ competere judicium (121). Cui doctrinæ, tanquam juri ubique jam obtinenti, expressis verbis Nicolaus I adhæsit (122).

Appellationem post sententiam, jam in Sardicensi (123) concilio lege (124) sancitam a Carolo Magno

(109) Facto a quibusdam dictum est. Pseudo-Isidorum episcopales causas conciliis provincialibus penitus subtrahere voluisse. V. Walter loc. cit., p. 201, not. c.

(110) V. gr. Eleuth. epist. 1, c. 2. (Can. *Quamvis* 7, c. 3, q. 5. Conf. Walter loc. cit., p. 205; not. s.

(111) Jul. epist. 1, c. 2.

(112) V. gr. Victor epist. 1, c. 3. (cap. *Si quis* 7, c. 2. Conf. Walter loc. cit., p. 204, not. q.

(113) Con. German. historiam, tom. II, p. 302, etc.

(114) Nicol. I P., *Sermo de Rothadi causa*. (Harduin., *Concilia*, tom. V, col. 585.)

(115) Nicol. I P., epist. 42, *ad Univ. Gall. episc.* (Harduin., loc. cit., col. 590 sqq.)

(116) De causa Rothadi Suessionensis, vide Gess., *De vita et scriptis præclaris Hincmari Remensis*, § 10, p. 259, etc., etc.; Hefele in *Friburgensi ecclesiastico Lexico*; tom. V, p. 205, etc.

(117) Conf. Kunstmann in n. *Sion*, p. 245, etc., ubi de hoc copiosius et ex professo.

(118) Sermo cit., col. 585: Cujus rei gratia facto concilio generali quod sine apostolicæ sedis præ-

cepto nulli fas est vocandi, vocaverunt hunc (Rothadum) episcopi, quos Hincmari Remorum archiepiscopi suggestionem regia fecerat allusio convenire, quatenus rationem de illo presbytero coram synodo redderet.

(119) Cassiodor., *Hist. Tripart.*, lib. IV, c. 9, n. 19. (Ex Socrate, *Histor. ecclesiast.* lib. II, cap. 8, n. 17.) Vide Walter loc. cit., p. 202, not. e.

(120) Can. *Confidimus* 1, c. 25, q. 1. (Gelas-ann. 495.)

(121) Walter loc. cit., pag. 205, not. 1, loquens de concil. Const. IV, ann. 869, cap. 26, adnotat in Oriente, ubi certe nulla Pseudo-Isidorianæ decretales auctoritate pollebant, graviori disciplinam immutatam esse modo, ibique episcopos immediato patriarchæ judicio subjectos.

(122) Kunstmann, loc. cit., pag. 246.

(123) Placuit Justello nonnulla e manuscripto quo usus est folia resecare, unde nonnisi mutilatum Sardicense concilium in medium prodiit. Vid. Kunstmann, loc. cit., pag. 241.

(124) Concil. Sard. c. 5. — Confer Walter, loc. cit., § 19, pag. 44, not. a.

abrogatam fuisse (125), ut quidam sentiunt (126); minimè concedimus. Episcopis Chalcedonense concilium (127) ad primatem aut patriarcham ante latam sententiam appellandi potestatem fecerat; quanto magis ad summum Ecclesiæ pontificem. Quemadmodum Gregorius IV (128) et Leo II (129), ita et Nicolaus I, et quidem ea qua concilium mente, ad papam in causis episcopalibus esse appellandum decrevit. Quam, ut ipse notat, e Leonis Magni ad Anastasium Thessalonicensem (150) epistola doctrinam hausit, ubi de negotiis gravioribus et difficilioribus litibus (151) ad causas majores specialim spectantibus agitur. Qua in re, sicut Leo et quivis alius post illum romanus pontifex; si res postulasset, ita et Nicolaus pro suo jure statuit. Et qui antea in suo ad Hincmarum Rhemensem rescripto monuerat, etiamsi nunquam Rothadus appellasset (152), ejus nihilominus a Roma præstolandum fuisse judicium, is nunc ad Francorum episcopos, inter episcoporum causas et causas metropolitanorum, quas solas majores affirmabant, distinguentes, his verbis optime respondit: « Sed dicitur » etc. *Vide Nicolai epistolam 75.*

Hæc igitur cum statueret, datam sibi a Deo potestatem pro temporum necessitate (153) exercuit, nedum opus fuerit ut Decretalium ab antecessoribus editarum aut œcumenici cujusdam concilii auctoritate niteretur. — Cum itaque eadem, et quidem similibus verbis, quæ laudatus pontifex principia statuatur, in nullam, minime vero in talem incidisse novitatis notam dicendus est, quæ ecclesiasticæ disciplinæ periculo fuisset.

Interea tenere nonnulli Nicolaum I sua a Pseudo-Isidoro dicta mutuatum esse (154); imo ex his ipsius dictis contenderunt spurias decretales Romæ non viguisse modo, sed et editas fuisse. Ast hoc Nicolai I cum Pseudo-Isidoro consortium (155) nullis fulcitur argumentis (156). Jam demonstravimus papam alio prorsus innixum fundamento atque aliis adhibitis fontibus elocutum. Quos enim ad episcoporum judicia spectantes protulit sententias, hæc juris pontificalis vi astruit, dum e contra, Pseudo-Isidorus non nisi episcoporum commoda respicit. Ad statuendas leges opera Pseudo-Isidori nulla ratione indigebat, sicut nec alii summi pontifices, siquidem non illi sed Francorum episcopi ad spurias decretales recurrebant; inprimis Hincmarus Rhemensis a quo cum propriæ ipsius sententiæ favent, adducuntur, qui vero secus earum nisi authenticitatem at certe auctoritatem impugnat (157). Præterea, e prolato a summi pontificis legato, in cœtu Gerstungensi, (1085) assentientibus Saxonum episcopis, de spuris decretalibus testimonio elucet; earum collectionem exigua admodum eo tempore auctoritate polluisse. Tandem, cum labente jam sæculo undecimo, decretales illæ, simul ac tum authentica tum apocrypha additamenta non parca, in diffusas ubique juris canonici collectiones irrepsissent, a summis pontificibus citatas habes. Quod fecit inprimis Nicolaus II, quem propterea ab ejusdem nominis antecessore sedulo distinguas.

Ex quo colligitur Ecclesiæ institutum atque disciplinam, nulla Pseudo-Isidori ope (158), sed divino annexa fundamento in dies coaluisse, ac Pseudo-Isidoricam collectionem ingenuis ecclesiastici juris fontibus indebite annumerari. Accedit quod spuria decretales non nisi in occidentali Francorum regni parte circumferebantur, nam perrara tantum et hæc quidem a Francorum regione manifeste oriunda, apud Germanos et Italos exemplaria manuscripta reperire sinit. Ad Hispanos Pseudo-Isidori nullos omnino codices prius pervenisse dicitur quam cum jam prelo in lucem prodissent (159). De cætero, decretalium collectionem sancto Isidoro

(125) Verbi gratia Gfroerer (loc. cit., pag. 5).

(126) Cf. Reithberg, Kircheng. Deutschlands, II, 596.

(127) Conc. Chalced. can. 9. — Conf. Walter loc. cit., § 95, pag. 204, not. q.

(128) Can. Decreto II, c. 2, q. 5 (Greg. IV ann. 852).

(129) Can. Nullam 5, C. 2, q. 4. (Leo IV ann. 850).

(150) Leo M., epist. 14 ad Athan.: « Nam cum majora negotia et liberum tibi esset sub nostræ sententiæ expectatione suspendere, » etc.

(151) Conf. de cætero Innoc. I. P. Epist. ad Victricium et pro posteriori tempore: can. Concilia 6, D. 17. (Ennod. Libell. apol. pro syn. IV Rom. — Vide Richter, Kirchenr., § 24, not. 7.)

(152) Nicol. I epist. 23: « Debuerat certe Beatitudo tua, cum Rothadum toties examinaveras, scribens sancti Petri memoriam honorare, ejusque judicium etiamsi nunquam appellasset idem Rothadus, modis omnibus præstolari. »

(153) Optime Walter loc. cit., pag. 205, not. u: « Animos tum antecedentibus factis, tum perpensa insigni episcoporum dignitate, eo adductos esse, ut judicia episcoporum causæ majores haberentur, » etc.

(154) Wassersleben loc. cit., pag. 76 et seqq. — Eichhorn loc. cit., pag. 179.

(155) Ideo quia erat spuriarum decretalium inscius, anxia dubitatione papa correptus est, cum ab illo decretalis quædam Melchiadis peteretur. — Conf. Walter loc. cit., § 95, pag. 188, not. b. Hefele loc. cit., pag. 649. — Kunstmann loc. cit., pag. 245.

(156) Vid. Blasco loc. cit., cap. 5, p. 24 et seqq.

Ex uno tantum ejus epistolæ ad Galliarum episcopos loco erui posset eum harum decretalium rudem non fuisse; sed infirmum admodum inde deducitur argumentum. Sic enim legitur (Vid. Kunstmann loc. cit., pag. 247): « Nam nonnulla eorum scripta penes nos habentur, quæ non solum quorumcumque Romanorum pontificum, verum etiam priorum decreta in suis causis præferre noscuntur. »

(157) Conf. Hefele loc. cit., p. 657. — Kunstmann *Remedius von Chur.*, pag. 9. — Vide et Gess. loc. cit., cap. 11, pag. 271 et seqq.

(158) Conf. Kunstmann. De syn. Gerstungensi. (Freiburger Zeit-schrift Bd. IV, pag. 116); fragmente neber Pseudo-Isidor. pag. 254. — Dixerat nimirum prout in edito a Kunstmann manuscripto Sanct. Emerentiano: « Sperabant autem illud factum eorum ideo ad præsens non posse deprehendi, quod illa Isidori dicta non de excellentioribus illis auctoritatibus sint, ac proinde minus agitata et magis ignota. » — In fine legitur: « Novit prudentia vestra quod illæ scripturarum sententiæ, quarum nos testimonio usi sumus, notæ in Ecclesia reverentiæ semper fuerint, et auctoris nequaquam obsecrari vel incerti nominis sint. »

(159) Conf. De la Serna Santander loc. cit., § 6, n° 145, pag. 90 et seqq. — Quid sentiendum de codd. Matril. A. 151. (Pertz *Archiv.* Bd. 8, pag. 771), et Tolet., 15 n. 16 (ibid. 822) ubi, in textu Isidorus episcopus, et in indice *Mercator*, appellatur, — et de codd. Abrincat 109 (pag. 381) et Bonon. 109 (pag. 406) ubi ambo confunduntur?

per plura sæcula tribui solitam, neminique curæ fuisse utrum ea, quibus constabat, acta certi auctoris essent nec ne, nemo nescit. Huic ætati utpote artis diplomaticæ prorsus experti, ignorantia illa si vitio verti nequeat, quid referri utrum Anacletus an Leo, Evaristus an Gregorius, Telesphorus an Nicolaus singula prior elocutus sit?

III.

Summa censuræ.

Ad sæculum usque quintum decimum Pseudo-Isidorianæ decretales pro veris habebantur. Spurias quidem esse suspectare visus est Joannes Wiclefius (140); nihil tamen aliud nisi odium quo leges pontificias omnes prosequeretur ex ejus argumentis rite colligitur. Primo omnium Nicolao de Cusa (144) († 1464) et, post eum, Joanni de Turrecremata (142) († 1468), ut verisimile est, de veterimorum pontificum decretalium interpolatione suspicio subiit. Collectionem cum semel typis in lucem prodidisset, censura accuratior apprehendit, primo Erasmi, deinde Centuriatorum Magdeburgensium, necnon aliquorum Gallorum, quos inter Dumoulin (145) atque Lecomte, quorum studio de Decretalium adulteratione nulli jam dubio locus est (144). Sed propter Historiæ atque Ecclesiæ jurium inscitiam, quanto magis propter exortas, tunc temporis, apud Germanos de fide controversias, simul ac serpentes jam apud Francos Gallicanas opiniones, detectam nuper adulterationem hostili modo interpretati sunt. Collatorem mendacii reum, atque Ecclesiæ institutum, imprimis pontificis primatum nulli alii nisi Pseudo-Isidori scriptis, fundamento nisi veluere. Quo factum est ut, ad impugnanda divina Ecclesiæ fundamenta, perversis simul ac dolosis viris ipse inscius arma subministraverit. Quod si revera Ecclesiæ astruendæ causa laborem subiit, de illius inutili opere ad hanc usque diem merito dolet Ecclesia (145).

Ineunte sæculo decimo septimo interpolatio jam negari nequibat. Valuit quidem Jesuita Franciscus Torrea Pseudo-Isidorum ab hæreseos criminatione liberare (146), minime vero Decretalium authenticitatem astruere. Imo ansam præbuit Calvinistæ Blondello (147), qui, decta admodum et acerba confutatione, adulteratas esse Decretales invictis argumentis demonstravit, et e quibus hauserit Pseudo-Isidor, fontes patefecit.

Multo igitur inaniori conatu Bonaventura Malvasia (148), ordinis S. Francisci, in comprobanda Decretalium authenticitate iterum desudavit, quam doctiores catholici scriptores adhuc diligentiori quam Blondellus critice labefactabant (149). Quos inter, nullo repugnante, principes exsistere fratres Ballerini, presbyteri Veronenses, quibus, inter recentiores, se Walterus haud impari exhibuit (150).

His et similibus doctorum investigationibus præsentem materiam penitus exploratam, aliasque permultas de Pseudo-Isidori fontibus, ætate, patria, magni momenti quæstiones definitas habes. Quædiu vero deerit nova e manuscriptis accurate desumpta editio, nonnullorum quæstionum enodatio desiderabitur, si tamen enodari ullo modo valeant.

Præcipua a recentioribus criticis detecta documenta spectant ad fontes, unde hausit Pseudo-Isidorus (151), et ad modum quo adulteratio successit. Permultorum spuriorum actuum, qui, ante Pseudo-Isidori tempora, in omnium oculis versabantur (152), V. G. Constantinianæ donationis, eum auctorem haud esse per se patet. Inde probabiliter tenetur spurias decretales non simul sed progressu temporis in lucem editas (155), aliasque nonnullas ignoti auctoris Pseudo-Isidorum ætate pariter præcessisse. Accedit quod ejusmodi decretalium et Græca manuscripta circumferrebantur (154).

Attamen, quia ex suppositis Decretalibus non pauca Pseudo-Isidoro tribui nequeunt, non ideo ab omni interpolationis labe eximitur, tantummodo magis a culpa distat. Sed adsunt et alia quædam non minoris ponderis argumenta, quæ probatur Pseudo-Isidoro odii vel fraudis notam, inde a sæculo sextodecimo, immerito a pluribus fuisse illatam. Rem enim aliter se habere luce clarius est, si concedatur, quod negari nequit, ipsam Decretalium summam a vero non abesse (155). Permultis siquidem, quas posterioris ætatis pontificis reipsa edidit, nonnisi antiquiorem diem collector addixit, aliaque prioribus sæculis edita et traditione accepta documenta ac Decretalium formam docte redegit. Non igitur districtiori collector appeten-

(140) Dicebat: « Decretales epistolæ sunt apocryphæ et seducunt a Christi fide, et clerici sunt stulti qui student eis. » — Confer Blasco, loc. cit., cap. 5, p. 30. — Ballerini, loc. cit., p. iv, c. 6, § 1, n. 2.

(141) De concord. cathol. lib. iii, cap. 5: Illo fortasse prior fuit Dominicanus Kattisen. — Vid. Blasco loc. cit., p. 52. — De epist. Clement. jam Petro Comestori dubium subierat.

(142) Summa Eccl., lib. ii, cap. 101. — Vid. sup. ill. Just. Fontiniani, Præf. ad Joan. de Turrecrem. Gratiani Decret. lib. v. — Dux in Freiburger Lexicon. Bd. 5, p. 742 et seqq.

(145) Decret. ed. 1554, ad e. 2, D. 22. — Confer Walter, loc. cit., § 96, p. 190, n. g.

(144) Richter, De emend. Gratiani (Lips. 1855), p. 26.

(145) Pergraves inter catholicos scriptores sentiebant universam a Pseudo-Isidoro immutatam

fuisse Ecclesiæ disciplinam.

(146) Blasco, loc. cit., pag. 35.

(147) Vid. sup. ill. Haas, in Freiburger Kirchenlexicon Bd. 2, pag. 47 et seqq.

(148) Scripto titulus erat: *Nuntius veritatis David Blondello missus*. Rom. 1635. 8. — Eo sensu et cardinalis d'Aquirre scripsit (*Conc. Hisp.* tom. 1).

(149) Confer Zaccaria, loc. cit., pag. 298.

(150) Hac de re et Knust docte disputavit; quem optime recensuit Rosshirt, loc. cit., pag. 9.

(151) Confer Blondell, loc. cit. proleg. cap. 12. — Knust. l. c. p. 16. — Walter. l. c., § 98, in notis.

(152) Vide testim. secundum Ballerini, apud Walter. l. c., § 95, p. 185, not. o. — Richter l. c., § 69, n. 1.

(155) Confer Zaccaria in den Kritischen Jahrbüchern für deutsche Rechtswissenschaften. Jahrg. 1846, p. 822.

(154) Confer Rosshirt loc. cit., p. 8 et 44, 47, 48.

(155) Rosshirt loc. cit., p. 56.

us est sententia quam ii, quorum opera apostolorum canones et constitutiones nobis innotuere. Præcipuam conscribendo libro materiam ministrarunt historica per totam Ecclesiam tunc temporis diffusa Rufini et Cassiodori opera, necnon vitæ summorum pontificum, de quibus disserebat Liber pontificalis (156), cujus non semel ipsa et nonnisi ipsa verba apud Pseudo-Isidorum leguntur (157). Præter hæc fontes illi fuere Scripturâ sacra, opera Patrum, conciliorum dicta, et, quo utebantur Wisigothi, Romani-juris breviarium.

Patet ergo Pseudo-Isidorum multa tum apocrypha quæ in promptu erant documenta, tum incertorum auctorum Decretales adhibuisse. Nullam videtur ex propriis, sed tantum ex aliunde ascitis Decretalem conscripsisse (158). Fraus, si qua latet, non ideo tibi probetur; sed, ut de ea æque statuas, ad tempus quo irrepsit attendas oportet. Quam multa ex apocryphis fontibus, non tam ad decipiendos animos quam ad stabiliendam aliquam veritatem documenta tunc prodire (159)!

Wisigotho idioma edita Romani juris interpretatio, quam sequitur Pseudo-Isidorus, totam collectionem ex Hispania vel Gallia oriundam non obscure indicat. Quæ opinio nullis a Pontificali, quo tum Angli, tum Galli utebantur (160), Libro desumptis argumentis infirmatur (161). Hispani scriptores, qui de divo Isidoro tanquam suo gloriantur, iis vehementer adversantur qui impudentissimum deceptorem, quem non puduit sancti viri nomen usurpare, in Hispaniis natales habuisse contendunt (162). Sed ad quid tam operosus labor? Manuscriptorum Gallicæ originis manifesta vestigia (163), idiotismi, allatæ nonnisi a Gallicis auctoribus spurie decretales, nonne palam faciunt Francorum regnum Pseudo-Isidoro natale solum exstitisse (164)? Qui sit igitur ut novissimis adhuc temporibus fautores habuerit (165) absurda illa in odium sanctæ Sedis a Febronio (166) prolata hypothesis, juxta quam collectio septimo jam sæculo integra viguisset? (167.) Atamen concilium Parisiense (an. 829) collectori nostro obviam fuisse nemo non videt. Et nonne ex eo quod prima sollemnis Pseudo-Isidori in synodo Chiersiensi (168) (an. 857) mentio facta sit, illius modo quodam generali ætatem colligis? Utrum collector ex Aquisgranensi concilio, aut concilium ex auctore quid desumpserit controvertitur (169). Primum a vero eo minus distat (170) quod studium, quorum de singulis quibusque ad primates spectantibus disputat, vix aliter quam restituta, anno 844, primatiali Metensi sede (171) explicari queat. Cum alias non minus probabile sit Pseudo-Isidorum tractatus de chorepiscopis (172) a Rabano Mauro (173), intra annos 845 et 849, editi non inscium fuisse, laudatusque abbas et archiepiscopus spurias decretales penitus ignoraverit, collectio nonnisi mediante sæculo nono absoluta fuisse merito creditur.

Vouere nonnulli collectionem Moguntinæ conflata (174-75). Sed hæc opinio inde refellitur quod Rabano Mauro, qui defuncti Otgarii in se le Moguntina successor fuit, Pseudo-Isidorus ignotus fuerit. Non quidem negatur Moguntinum levitam Benedictum in sua, intra annos 840 et 847, edita Capitularium collectione Pseudo-Isidoricis non absimiles sententias protulisse, imo affirmasse sua dicta e conscriptis a Riculpho super jus canonicum schedulis desumptâ; quæ schedulæ in Moguntiacensis Ecclesiæ scrinio olim recondite, postea ab Otgario inventa sunt. Sed levitæ Benedicti et Pseudo-Isidori sententiæ non adeo concordant ut alias ab aliis dignosci nequeant (176), cum ambo, licet principiis discrepent, ex eodem potuerint fonte haurire. Cæteroque non defuere nostro tempore qui, renovata oblitterata dudum hypothesis (177), dicerent archiepiscopum Otgarium ipsum esse auctorem, Benedictum vero nonnisi curatorem operis; quibus repugnant non levis ponderis argumenta (178).

Si quis vero ad ea respicere velit quæ supra diximus et e quibus eruitur Pseudo-Isidorum fuisse Franco-

(156) Editus a Bianchini, Rom. 1718, 4 vol. in fol. Muratori Rerum Ital. Script. tom. III, p. 1, Mediol. 1725. — Joann. Vignoli 3 vol. Romæ, 1724. — Conf. Ciampini Examen lib. Pont. Romæ, 1688. — Devoti Jus can. univ. Prol., cap. 18, § 25, not. 5. (Tom. I, p. 570.) — *Les origines de l'Eglise romaine*, chap. 9, p. 520, chap. 10, p. 558.

(157) V. g. Anastas. I ep. ad episc. Burg. Vid. Walter loc. cit., § 97, p. 196, not. a.

(158) Hefele loc. cit., p. 592.

(159) Rosshirt. loc. cit., p. x, n. 2.

(160) Conf. Bunsen. Beschreib. der Stadt Rom. p. 208.

(161) Sicut fecit Eichhorn, cui contradicit Walter loc. cit., § 192, not. r. — Confer. Knust. loc. cit., p. 8. — Kunstmann, Remedius von chur.

(162) De la Serna loc. cit., § 6, n. 140 sqq.

(163) Invicti argumenti loco esset si probaretur, quod insinuat Richter, Pseudo-Isidorum vulgatâ editione, quam recognovit Aleminus, usum esse.

(164) Conf. Ballerini p. III, cap. 6, n. 14, pag. 541 et seqq. — Walter § 97, p. 191, 192. — Richter § 70, p. 126. — Wassersleben p. 42 et seqq. Hefele pag. 607. — Item Mohler p. 574 et seqq.

(165) Vide Theiner et Eichhorn, quorum verba supra citata; contra quos Walter loc. cit., § 97, p. 192, not. r et s, pag. 194, not. x. Richter loc.

cit., § 70, not. 9. — Wassersleben pag. 44 et seqq. — Hefele pag. 609.

(166) De quo scripsit Zaccaria, p. 288: «Ma quale impostura più nera, più maligna di tutte le Isidoriane e quella di Febronio, il quale ha l'impudenza di affermare che quella Raccolta fosse uscita in Roma.»

(167) Vide contra Wassersleben, pag. 55.

(168) Apud Pertz, Mon. Germ. hist., t. III, pag. 452, et Hardouin Conc. t. V, col. 418.

(169) Sicut sentit Wassersleben, et longe ante sensit Daude, *Hist. univers., réflex.* 10 in c. 2 lib. III.

(170) Vide Knust pag. 38-40. — Kunstmann Fragmente p. 250. — Remedius von chur, p. 41.

(171) Cf. Walter l. c., § 97, p. 194; § 98, p. 198, not. m.

(172) Chorepiscopis Pseudo-Isidorus vehementer adversatur. Vide Kunstmann, Fragmente p. 258. Bonner Kirchenlexikon Bd. 4, p. 691.

(173) Vid. sup. ill. Kunstmann: Rabanus Maurus. Historische Monographie. Mainz, 1841.

(174-75) Kunstmann, Fragmente p. 254.

(176) Vide præfationem Benedicti Levitæ.

(177) Quam jam Blasco defendit cap. 6, p. 44, et inter recentiores, Wassersleben docte et acute. — Conf. Gfrörer pag. 42. Vide notam sequentem.

(178) Collata apud Hefele, p. 628, qui tamen hypothesis aliquo modo favet, p. 653.

ortum genere, duo occurrunt quæ fidem faciunt memoratum librum in occidentali Caroli Calvi (179) regni parte primum in lucem prodixisse; videlicet quod veterrima manuscripta Franco idiomate edita sint, et quod illic Pseudo-Isidorus primo citatus reperitur. Imo si concederetur, — quod tamen in sensu quo communiter res accipitur concedi nequit, — auctorem eo consilio scripsisse ut metropolitanam impugnaret potestatem, certe Rothadum Suessionensem (180) Pseudo-Isidoro ope adfuisse vix ullus non libenter admitteret (181).

Quæ in re quisque in suo sensu abundet. Id autem notatu dignum videtur quod hypothesis quæ collectionis Pseudo-Isidorianæ auctorem Olgarium fingit, nullis nitatur argumentis, nisi forte quod Moguntinus episcopus hierarchicæ faverit potestati (182). In hoc vero nullius quidem momenti negotio maxime desudarunt critici, quodnam nempe fuerit Pseudo-Isidori in conscribendo opere genuinum propositum. Qui de industria decipere voluisset, is et a qualibuscunque mediis etsi pessimis non abhorruisset papalia promovere jura, conciliorum impugnare auctoritatem, favere primatibus. Metropolitanas deprimere, oppresso a laicis consulere clero (183), illi vicissim scopo fuisset. Quidquid a Pseudo-Isidoro quilibet criticus eruere intenderet, hæc et eruebat, unde patet quam recte de se ipso auctor prædicarit, et se episcopis et clero et laicis perutile, et universam complectens Ecclesiæ disciplinam, opus scribere velle. Quod et revera habita de Ecclesiæ tunc temporis in Francorum regno statu ratione, pro suo modo perfecerat, cum ea quæ in ecclesiasticarum legum codicibus deficiebant, e recentioribus fontibus, quos tamen non penitus perspectos habuit (184), suppleta esse existimaret. In quo labore, prout notatum est, Libri Pontificalis eloquia ipsi et fundamento et regulæ fuerunt (185).

Denique non defuerunt docti qui nauseabile de Joanna papissa (186) commentum inter et Pseudo-Isidorianam collectionem, quamdam affinitatem latuisse suspicarentur. Sincerum esse mere figmentum rati, spuriarum decretalium collectionem papissæ fictæ spurii filii typo allegorice designari opinantur (187). Quisque in suo sensu abundet (188).

AUCTORES DE PSEUDO-ISIDORIANA COLLECTIONE CONSULENDI.

- Ecclesiastica historia Centuriatorum Magdeburgensium*, tom. II, cap. 7; tom. III, cap. 7.
 FR. TURRIANUS, *Adversus Magdeburgenses centuriatores pro canonibus apostolorum et epistolis decretalibus Pontificum apostolicorum* Libr. v. Florent., 1572; Colon., 1575, in-4.
 BLONDELLUS, *Pseudo-Isidorus et Turrianus vapulantes*, Genev., 1628, 1635, in-4.
 VAN ESPEN, *De collectione Isidori vulgo Mercatoris* (Comment. in canones et decreta juris veteris. Opp. tom. III).
 BALLERINI, *De antiquis collectionibus*, p. III, cap. 6. (Gallandi, *Sylloge*, tom. I, p. 528 sqq.)
 BLASCUS, *De collectione canonum Isidori-Mercatoris*. (Gallandi, loco citato, tom. II, p. 1 sqq.)
 ZACCARIA, *Antifebronio*, tom. I, dissert. III, cap. 5-5. (Edit. Pesar., p. 285 sqq.)
 SPITTLER, *Geschichte des kanonischen Rechts bis auf die Zeiten des falschen Isidor*. Halle, 1778, S. 245 u. ff.
 MARCHETTI, *Saggio critico sopra la storia di C. Fleury*. Roma, 1781.
 ANTON-THEINER, *De Pseudo-Isidoriana canonum collectione*. Vratisl., 1827. BIENER, in *der Krit. Zeitschr. für Rechtswissenschaft*, Bd. 5, Heft 1.
 KNUST, *De fontibus et consilio Pseudo-Isidor*. Collect. Gott., 1852, in-4.
 MOHLER, *Fragm. aus und über Pseud.-Isid.* (Tüb. Quartalsch., 1829, 52.—Vermischte Schrif. Bd. 1, S. 285.)
 EICHHORN, *Die Spanische Sammlung*.
 WASSERSCHLERN, *De patria decretalium Pseudo-Isidor*. Vratisl., 1845. *Beiträge zur Geschichte der falschen Decretalen*. Breslau, 1844.
 KUNSTMANN, *Fragmente über Pseudo-Isidor*. (Neue Sion; Jarhrg. 1845, N. 52 u. ff.) — *Pseudo-Isidorische Sammlung im Bonner Kirchenlexikon*, Bd. 4, S. 689 u. ff.
 HEFELE, *Ueber den gegenwertigen Stand der Pseudo-Isidor. Frage*. (Tüb. Quartalschr., 1847, S. 585 u. ff.)
 GFRÖRER, *Untersuchung über Alter, Ursprung, Zweck der Decretalen des falschen Isidorus*. Freib., 1848. (*Geschichte der ostund westfränkischen Carolinger*; Bd. 1, S. 71 u. ff; S. 210.) S—r in der *Hall. Allg. Zeit.*, Jahrg. 1849, N. 277 u. ff.
 ROSSHIRT, *Zu den kirchenrechtlichen Quellen des ersten Jahrtausends, und zu den Pseudo-Isidorischen Decretalen. Mit besonderer Rücksicht auf noch nicht bekannte Handschriften*. Heidelb., 1849. (Vergl. Gengler, *Deutsche Rechtsgeschichte im Grundrisse*. Erlang., 1850, § 422 u. ff.)
 WALTER, *Kirchenrecht*, § 95-98. — RICHTER, *Kirchenrecht*, §§ 24, 69, 70.

(179) Cf. Kunstmann p. 254. Hefele p. 634-636.

(180) Non nisi casu evenit, ut de Rothado supersit documentum, in quo se peccatorem dicit.

(181) Sed et Gfrörer, etsi spurias Decretales Moguntinæ ortas tenuerit, Pseudo-Isidoricam Collectionem a Rothado absolutam fuisse sentit.

(182) Conf. Walter § 97, p. 195, not. y.

(183) Walter adnotat, p. 197, not. f, merito adjungi posse: Pietatem augere, perficere Christianos mores, divinum ordinare cultum, res Ecclesiæ in tuto ponere. De his enim omnibus multo et gravi sermone agitur ex spuris Decretalibus. Hefele

pag. 595, de variis quæ Pseudo-Isidoro ad conscribendum opus incitamento exstiterunt.

(184) Rosshirt, p. 19.

(185) Dollinger, *Lehrbuch der Kirchengeschichte* Bd. 2, p. 46.

(186) Blasco, loc. cit., cap. 16, p. 155 et seqq. — Gfrörer *Geschichte der Karolinger*, Bd. 1, p. 288. — De ipso commentario. Haas in *Freiburger Kirchenlexikon* Bd. 5, p. 705 et seqq.

(187) Vid. sup. ill. Rosshirt, p. 60 et seqq.

(188) Devoti § 5, p. 558, hypothesis non penitus adversatur.